

KRONIKK

Historikeren Øystein Sørensens nye bok, «Solkors og solidaritet», utdyper innsikten om fascistenes og andre høyreautoriteters samfunnsmessige tenkning, skriver Sigurd Allern. Men hans dokumentasjon gir ikke noe grunnlag for Hans Fredrik Dahls sensasjonelle vyer, der nazister og høyreekstremister plutselig framstår som åndelige fedre til en solidarisk velferds-politikk.

Sigurd Allern

Fascisme og velferd

SYMBOLER og mennesketyper har aldri skapt noen fascisme. Men mange forbinder mellomkrigsårene og krigens brune regimer nettopp med dette: Uniformer og marsjering, Hitler-hilsen og massesuggesjon. Vi kjenner dessuten bildene fra kz-leire og torturkamre. Vi har sett Hollywood-filmer med stramme, brutale tyske offiserer, sleipe angivere og modige motstandsfolk. Stadig nye generasjoner av skoleelever har fått fakta om jødeforfølgelser og folkemord. Nettopp det største har skygget for en annen

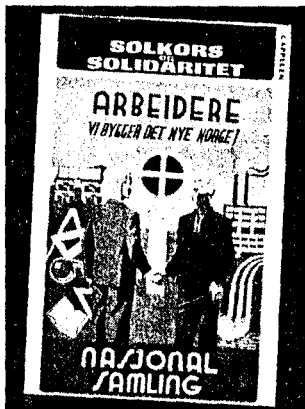
Fascisme er mer enn uniformer, massesuggesjon og torturkamre

ubehagelig kunnskap, både Hitler og Mussolini hadde massestøtte. Den fascistiske propagandaen i mellomkrigs-tida var ikke først og fremst hormu-sikk og hysteriske «ariske» taler. De brune og brunstripete partiene tok opp reelle problemer, fattigdom og massearbeidsløshet, nød og sosial undertryk-king. De tok i bruk sosialistiske slag-ord og symboler, snakket om sam-funnsansvar og solidaritet, rettet verbale angrep mot storkapitalister og spekulanter, snakket om planøkonomi og rettferdighet. Klassekamp og klasse-motsetninger skulle oppheves gjennom at en sterk, kontrollerende stat «tok seg av» den enkelte fra vogg-ta til grava. Den nazistiske «orden» i Tyskland var et politisk høyrediktatur, bygd på terror mot arbeiderklas-sens organisasjoner, opprustning, jø-deforfølgelser og aggresjon. Men ikke bare det. Hitlers regime stod også for slysettingsiltak, utbygging av trygdeordninger og nazistisk ferie-organisering for massene; Kraft durch Freude, «Styrke gjennom glede». Kombinasjonen av autoritær kapitalisme, undertrykking og – for de lydige – sosialpolitikk og reformer, er en viktig nøkkel for å forstå fascistens fram-marsj, oppslutning og karakter.

Historikeren Øystein Sørensen har i «Solkors og solidaritet» (Cappelens Forlag, 1991) skrevet en viktig studie av denne perioden. Boka er delt i tre hovedkapitler, de sosiale visjonene i Mussolinis Italia og Hitlers Tredje rike, planøkonomi og sosiale visjoner i 30-årenes Norge, og Nasjonal Sam-lingss sosialpolitikk under okkupasjo-nen. Et sentralt element i framstilling-en er velferdsstatens forhistorie, der krigsårene vanligvis har blitt behand-let som et «blankt» kapittel.

«Solkors og solidaritet» har allerede ført til debatt, mest fordi Hans Fredrik Dahl i en anmeldelse i Dagbladet hev-der at Sørensens bok sier noe «sensa-sjonelt om vår nyere historie». Det viser seg at «arkivmaterialet etter fascis-men og nasjonalsosialismens politikere rommer sosiale visjoner av forbløffende omfang». Ja mer enn det: «De ville, disse folkene, hva enten de virket i Italia, Tyskland eller Norge, temme markedskreftene og sikre arbeiderens innflytelse over kapitalen i den hensikt å fremme folketrygd, sosi-al sikkerhet og politisk solidaritet.» De høyreautoritære i Norge hadde i tred-veårene, ifølge Dahl, nærmest en mer velutvilet solidarisk velferdsmodell enn arbeiderbevegelsen!

Etter mitt syn gir ikke Sørensens

Øystein Sørensens bok gjør det lettere å bli kvitt det forenklete Hollywood-bildet av nazismen og fascistismen.

bok grunnlag for noen av disse vyene. Denne politiske «rehabiliteringen» av fascistismen er Dahls eget prosjekt.

Først til det «sensationelle» i dokume-mentene fra Italia og Tyskland. Søren-sen slår fast at den italienske fascis-men opprinnelig var en bevegelse med sosialradikale trekk. De ble raskt svekket, men fortsatte etter inn-føringa av ettpartistat og diktatur å eksistere i modifisert form som en av flere strømninger i fascistismen. Et bæ-rende ideologisk element var tanken om en «nasjonal solidaritet», rettet mot alle former for arbeids- og klasse-kamp. Et av de fremste dokumentene fra denne tida, som Sørensen referer, er Carta del lavoro fra 1927, selve programerklæringen om nyordningen av nærings- og arbeidslivet på et kor-porativt grunnlag.

Delte er nyttig kunnskap, men ikke noen ny innsikt. Arbeidernes Leksikon ga en fortettet framstilling også av disse sidene ved fascistismen og nazismen allerede først på tredvetallet. Men Sø-rensen gir en utfyllende dokume-ntasjon, som bl.a. konkretiserer innholdet i de tyske nazistenes sosiale program, arbeiderbevege-lsen ble knust, men de «godkjente» («ariske», «ikke-opposisjonelle») arbei-derne fikk arbeid, feriereiser og tilbud om «kulturelle opplevelser». Det ble gjennomført tiltak for arbeidsmiljø, Schönheit der Arbeit og laget luftige planer for en framtidig nasjonalsosia-listisk sosialpolitikk.

Sosiale reformer kan også fange-re som et kon-trolltiltak.

Svakheten i Sørensens analyse er etler min mening at han for gjelden konfronterer ideene og planene med hva som i praksis ble gjennomført. Vi-sjoner og retorikk er ikke alltid iden-tisk med praktiske tiltak.

Jeg syns også det er litt underlig at en historiker såvidt streifer innom lin-jene bakover, til Bismarcks sosialpoli-tikk på 1880-tallet og trygdereformene etter århundreskiftet. Da hadde vi kanskje blitt spart for Hans Fredrik Dahls demonstrative forbauselse over å få belagt at sosialpolitikk, trygdeord-ninger o.l. ikke er en sosialdemokra-tisk oppfinnelse, enn si noe «progres-

sivt» monopol.

Det keiserlige budskap av 17. no-venber 1881 varslte f.eks. at det skul-le komme både ulykkes-, syke-, invali-ditets- og alderdomsforsikring. Syke-forsikringen for arbeidere to år etter ble den første av disse lovene. Men be-grunnelsen er også interessant, sosial-forsikringen skulle «sikre fedrelandet nye og varige garantier for dets indre fred og alle som trenger støtte en så fruktbar hjelp som de har krav på». Reformiveren var bl.a. et kapitalistisk svar på arbeiderbevegelsens voksende styrke – og et bevisst forsøk på å svek-ke oppslutninga om revolusjonær, so-sialistisk politikk i arbeiderklassen.

Nettopp det siste aspektet – trygde-politikk som et redskap for sosial kon-troll – er en viktig side ved den høyre-autoritære bevegelsens senere tenk-ning. Tredveårene var ikke bare ei økonomisk krisetid, den var også ei djup politisk krise for hele det kapi-talistiske systemet. Tradisjonell libera-lisme og klassisk økonomisk tenkning ble vrurdert som bankerott langt inn i borgerskapet. Kravet om sterkere statlig styring vokste (som under da-gens bankkrise) fram – med oppslut-ning både fra høyre og venstre. Derfor er det heller ikke spesielt oppsiktsvek-kende at det også fra ulike politiske fløy-er ble lansert reformkrav som i sin form kunne minne om hverandre. Enn si at det ble foreslått trygdeordninger der knapt noen retning kunne gjøre krav på absolutt monopol.

Kravet om «arbeid for alle» var en sentral parole, og Sørensen viser hvor-dan Nasjonal Samling tok æren for å ha oppfylt Nyggardsvolds valglofte i løpet av 1941. Forklaringa på at det lyktes er, som Sørensen skriver, mer prosaisk, de tyske okkupasentene hadde behov for store mengder arbeidskraft til å bygge militære og sivile anlegg, og forsylene en okkupasjonshær på flere hundre tusen mann med varer og tjenester av alle slag.

Nazistene opp-fant verken bar-nettrygden eller velferdsstaten.

Quislings «re-gjering» kriget også litt med sine tyske oppdragsgivere for å få til en mer aktiv sosialpolitikk. Et av de ek-seplene Sørensen belyser er «Lov om barnetilskott til visse arbeidstakere», som sikret at de som kom inn under syketrygden fikk en viss barnetrygd. Sørensen påpeker at DNA-regjeringen i 1946 fremmet et forslag til lov om barnetrygd som i hovedsak var iden-tisk med denne reformen. I Dahls an-meldelse av boka i Dagbladet blir det framstilt som et «slående uttrykk» for identiteten mellom nazistisk og so-sialdemokratisk sosialpolitikk.

Det er en pinlig kortslutning. Ikke bare fordi lovforslaget til sjuende og sist ble endret, i stedet for en begren-sert barnetrygd for enkelte grupper, vedtok Stortinget enstemmig en kon-tantutbetaling til alle barnefamilier fra barn nummer to. Det viktigste er at Dahl dekker over perspektivet bak-over. Forslaget om barnetrygd var oppe flere ganger i tredveårene, og re-formen fra 1944 var stort sett i pakt med tradisjonelle, trygdepolitiske ide-er der syketrygden var grunnstammen i systemet. Den første norske barne-trygden var, som historikeren Anne-

Lise Seip skriver i et innlegg i Dagbla-det (17/10) verken nazistisk eller sosialdemokratisk, men en borgerlig kopi av tysk sosialforsikring.

Øystein Sørensens bok handler ikke om fascistismens og nazismens politiske historie, helhetlig sett. Perspektivet er den sosialpolitiske tenkningen, og nettopp i begrensningen ligger dens verdi, vår kunnskap om fascistismen blir utdypet, det blir lettere å skjønne hvorfor de løsningene, svarene og den retorikken fascistene og nazister brukte i perioder fikk masseappell. Fascistis-ke politikere framstår som politikere, ikke bare som uniformerte, irrasjonel-le udyr. Det blir lettere å skjønne at fascisme og nazisme ikke er «galskap» eller kan reduseres til disse bevegelse-nes mest brutaliserte, effektfulde ut-trykk.

Dette gjør det også mulig å forstå hvorfor det fantes overganger fra fag-bevegelsen og arbeiderbevegelsen til nazipartiene. Og hvorfor det også innafor de fascistiske parti-ene fantes sosial-radikale strøm-ninger, politiske motsetninger med røtter i ulikhet og klasse-motsetninger. Men den som glemmer at «sosialpolitikken» konse-kvent var knyttet til likvidering av de-mokratisk rettigheter, gir et falskt bilde av det reelle innholdet i fascistis-mens «solidaritet».

I den norske arbeiderklassen var oppslutningen om de høyreorienterte og nasjonalsosialistiske strømningene svak i 30-åra. Under krigen klarte NS å rekruttere en god del tilsluttede og arbeidere. En av dem som tidligt doku-menterte dette var Knut Aagesen i ut-redningen om «Fagopposisjonen av 1940» (1940 – fra nøytral til okkupert, Universitetsforlaget 1969). I denne opposisjonen var sosialdemokraten Håkon Meyer en av forgrunnsfigure-ne, formannen i Bygning, Jens Tan-gen, var en annen. Både innafor leden-de kretser i AUF, NKP og deler av LO var det i første del av 1940 en feilaktig analyse av krigens karakter, og en av-visning av behovet for nasjonal mot-standskamp. Gjennom Tore Prysters bok «Arbeiderbevegelsen og Nasjonal samling» (1990), har vi fått belagt at berøringspunktene mellom arbeider-bevegelsen og NS gjennom hele krigs-tida var mer omfattende enn vi hittil har trodd. Dette er et svært viktig ma-teriale.

Men på ny trer Hans Fredrik Dahl fram i tolkerens rolle: «Prysters om-stendelige kartlegging splintrer en omhyggelig lukket dør i norsk sosialis-tisk tradisjon – at arbeiderbevegelsen og Quisling var som ild og vann. Langt fra, her var både ild og vann på begge sider».

Der Pryser utdyper bildet, og gjør arbeiderbevegelsens krigshistorie mer nyansert, prøver Dahl å oppløse per-spektivet. Unntak blir regning. Alt er like gyldig. For ikke å si likegyldig.

Sørensens og Prysters bøker hjelper oss å forstå hvorfor høyreautoritære løsninger i bestemte perioder har hatt (og kan få) en viss appell. Det inspire-rer til kritisk lesning og tenkning. Men hva er Hans Fredrik Dahls ærend?

Arbeiderbeve-gelsen hadde flere overlopere til NS enn tidli-gere antatt